

การศึกษาแนวคิดการตั้งตำรับยาในคัมภีร์ธาตุวิवरณ์

นางสาวธนิศา ปรมัตถ์สกุล
นางสาวสโนชา วงศ์ทางประเสริฐ

โครงการพิเศษนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาเภสัชศาสตรบัณฑิต
คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
พ.ศ. 2553

CONCEPT OF HERBAL FORMULATION IN
DHATU-WI-WORN PHARMACOPOEIA

MISS TANISA PARAMATSAKUL
MISS SANOCHA WONGTANGPRASERT

A SPECIAL PROJECT SUBMITTED IN PARTIAL FULFILMENT
OF THE REQUIREMENTS FOR
THE BACHELOR DEGREE OF SCIENCE IN PHARMACY
FACULTY OF PHARMACY
MAHIDOL UNIVERSITY

โครงการพิเศษ
เรื่อง การศึกษาแนวคิดการตั้งตำรับยาในคัมภีร์ธาตุวิवरณ์

.....
(นางสาวธนิศา ปรมัตถ์สกุล)

.....
(นางสาวสโนชา วงศ์ทางประเสริฐ)

.....
(วศ. ดร. อ้อมบุญ วัลลิสกุล)

.....
(วศ. ดร. สุจิตรา ทองประดิษฐ์โชติ)

.....
(อ. สุรพรรณ ศิริธรรมวานิช)

บทคัดย่อ

การศึกษาแนวความคิดการตั้งตำรับยาในคัมภีร์ธาตุวิวรรณ์

ธนิศา ปรมัตถ์สกุล, สโนชา วงศ์ทางประเสริฐ

อาจารย์ที่ปรึกษา : อ้อมบุญ วลัยสุด*, สุจิตรา ทองประดิษฐ์โชติ**, สุรพรรณ ศิริธรรมวานิช***

* ภาควิชาเภสัชวินิจฉัย คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

** ภาควิชาสรีรวิทยา คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

*** คลินิกบ้านหมอแผนไทย จังหวัดราชบุรี

คำสำคัญ : แนวความคิดตั้งตำรับยา, การแพทย์แผนไทย, คัมภีร์ธาตุวิวรรณ์

คัมภีร์ธาตุวิวรรณ์เป็นส่วนหนึ่งของตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ซึ่งเป็นตำราสำคัญของ การแพทย์แผนไทย คัมภีร์ธาตุวิวรรณ์ว่าด้วยการอธิบายสาเหตุที่ธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ไม่ปกติ รวมถึงตำรับยาที่ใช้ในการแก้ไข และการรักษาธาตุทั้ง 4 ให้เป็นปกติ โครงการพิเศษนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวความคิดตั้งตำรับยาในคัมภีร์ธาตุวิวรรณ์ โดย ศึกษาทฤษฎีการเกิดโรคตามแนวความคิดการแพทย์แผนไทย และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง ส่วนประกอบสมุนไพร ทฤษฎีการแพทย์แผนไทย รวมถึงข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ ตำรับยาที่เลือกมา เป็นตัวอย่างในการศึกษาคือตำรับยาที่ระบุว่าใช้รักษาอาการเจ็บป่วยในฤดูห

ฤดูหในคัมภีร์ธาตุวิวรรณ์ เป็นฤดูที่แบ่งให้ละเอียดจากฤดูสามในประเทศไทย คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว โดยแบ่งออกเป็นฤดูละ 2 เดือน ได้แก่ เดือนที่มีอากาศร้อน 2 ฤดู เดือนที่มีฝน 2 ฤดู และเดือนที่มีอากาศหนาวเย็น 2 ฤดู รวมทั้งสิ้นหกฤดู เพื่อให้ตั้งตำรับยาได้ละเอียดยิ่งขึ้น

จากการศึกษาพบว่า การตั้งตำรับยารักษาอาการเจ็บป่วยตามแนวความคิดการแพทย์แผนไทย ใช้หลักการปรับสมดุลของธาตุที่ผิดปกติ ซึ่งเป็นการแก้ไขที่ต้นเหตุ ในแต่ละตำรับจะประกอบด้วย ตัวยารสหลักและยารสอื่นๆ ที่ช่วยปรับสมดุลของธาตุ เมื่อเปรียบเทียบส่วนประกอบของตำรับยา พบว่า ตำรับยาที่ใช้ในฤดูที่มีอากาศร้อนจะมีรสขมเย็น ตำรับยาที่ใช้ในฤดูที่มีฝนจะมีรสเผ็ดร้อน และตำรับยาที่ใช้ในฤดูที่มีอากาศหนาวเย็นจะมีรสสุขุม การตั้งตำรับยาสำหรับอาการเจ็บป่วยมีความแตกต่างกันไปในแต่ละฤดู เนื่องจากอิทธิพลของฤดูที่อยู่ข้างเคียงมีผลต่อธาตุในร่างกาย ทำให้อาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นต่างกันแม้สภาพอากาศคล้ายคลึงกัน นอกจากนี้ข้อมูลทาง วิทยาศาสตร์ของสมุนไพรในตำรับเหล่านี้ยังสอดคล้องกับสรรพคุณของตำรับยา สรุปได้ว่า การ รักษาโรคตามแนวความคิดการแพทย์แผนไทยนั้นจำเป็นต้องใช้ยาเป็นตำรับ เพื่อผลของการรักษา แบบ องค์รวม

Abstract

Concept of Herbal Formulation in Dhatu-wi-worn Pharmacopoeia

Tanisa Paramatsakul, Sanocha Wongtangprasert

Project Advisor : Omboon Vallisuta*, Suchitra Thongpraditchote**, Suraphan Sirithamwanich ***

* Department of Pharmacognosy, Faculty of Pharmacy, Mahidol University

** Department of Physiology, Faculty of Pharmacy, Mahidol University

*** Baan Mor Phan Thai Clinic, Ratchaburi

Keyword : Concept of Herbal Formulation, Thai Traditional Medicine, Dhatu-wi-worn Pharmacopoeia

Dhatu-wi-worn Pharmacopoeia is a chapter in the official Thai Traditional Medicine(TTM) textbook, Patayasart Songkrau. It describes the various causes of unwellness and the use of Thai traditional formularies to maintain balance among the four body elements; earth, water, wind, and fire.

The objective of this special project was to study the concept of herbal formulations in Dhatu-wi-worn Pharmacopoeia based on TTM theories. The relationship between herbal characteristics, ingredient compositions, and appropriate scientific data were analysed. The formularies that was chosen for further study were those recommended for ailments in connection with Six Seasons (6 Ritus) theory.

The Six Seasons theory was derived from the Three Seasons theory i.e. summer, rainy, and winter. There are two months for each season comprising two hot seasons, two rainy seasons, and two cold seasons; these criteria provide better determination of herbal formulations.

From the study, we found that the main aim of TTM formularies was to correct the balance of elements which were affected by the changing weather. Each formulary contains main herbals and many others using cool herbs in hot weather, spicy herbs in rainy season and neutral herbs in cold weather. There are differences in all type of formulations due to different effects from the adjacent months. The scientific data also support the use of herbal ingredients. It can be concluded that, according to TTM concepts, it is unavoidable to use herbal formularies for the sake of holistic treatment.